

УДК 94(477.87)(-057.54)"1991/2010":324

ЕЛЕКТОРАЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ ВИБОРІВ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ (1989-2010 рр.)

Беликанич В. В. (Ужгород)

У статті розглядаються основні особливості проведення політичних виборів на території Закарпатської області. В ході дослідження особливу увагу було приділено загальній електоральній поведінці виборців на Закарпатті. Дано характеристику презентації інтересів національних меншин Закарпатської області.

Ключові слова: Закарпаття, електорат, політична географія, вибори, меншини.

Життєдіяльність людства поділяється на чотири сфери – соціальну, економічну, політичну та духовну. Політична географія вивчає просторові аспекти політичної сфери суспільної життєдіяльності. В різні часи різні вчені по-різному трактували термін «політична географія». Наприклад, В. О. Колосов визначав її як науку, що вивчає просторову організацію політичного життя суспільства [5, с. 5-7]. За М. Д. Пістуном, політична географія вивчає просторову організацію життя суспільства і територіальні поєднання політичних сил [8, с. 117]. М. С. Дністрянський вважає, що політична географія – це географічна наука про просторову організацію держав і міждержавних об'єднань, розміщення і взаємозв'язок політичних сил, територіальні форми політичних процесів і явищ [4].

На нашу думку, політичну географію можна описати як суспільно-політичну науку, яка займається вивченням територіальної організації та дослідженням географічних закономірностей формування і розвитку політичної сфери життя суспільства. Практичним втіленням цієї науки є геополітика. В наші часи зовсім не рідким стає твердження, згідно з яким геополітика є останньою розгадкою і поясненням багатьох цивілізаційних процесів, які залишаються непоясненими в суто політичних, економічних або натуралістичних термінах. Цілковито погоджуємося з твердженням В. Колосова про те, що політична географія – це суспільно-географічна дисципліна, яка займається вивченням територіальної організації та дослідженням географічних закономірностей формування і розвитку політичної сфери життя суспільства [5, с. 242-243].

У науковому розвитку ХХ ст. політична географія як наука поділилася на численні підрозділи, кожен із яких почав самостійний розвиток. Такими підрозділами є, наприклад, геополітика або електоральна географія.

Масова політична демократія та утворення багатопартійних парламентських систем призвели до виникнення такого масового явища як політичні вибори, а це, у свою чергу, спричинило розвиток групи нових дисциплін про

наукове вивчення виборів [6].

Актуальність дослідження визначається тим, що електоральна географія – це провідний напрям політико-географічних досліджень, пов'язаний із виявленням територіальних (просторових) особливостей (закономірностей) поведінки населення у зв'язку з виборами до основних представницьких органів державної влади і місцевого самоврядування.

Електоральна географія як наукова дисципліна, основу якої становлять дослідження політичних виборів і процесів, виникла у ХІХ ст. Першими країнами, де її вивчали, були Сполучені Штати Америки, Франція та Велика Британія [8, с. 127].

Вона розвивалася у двох аспектах. З одного боку, створилася теоретична база вирішення питань щодо територіальних особливостей політичних виборів; з іншого, виникли практичні розділи, які були спрямовані на підвищення результативності тих чи інших політичних блоків і партій. Прагнення до здобуття політичної влади прискорило розвиток електоральної географії [2].

Метою дослідження є аналіз особливостей електоральної географії на прикордонній території. Ця територія – Закарпаття.

Становлення сучасної електоральної географії в Україні пов'язане з трансформаційними змінами кінця 80-х - початку 90-х рр. ХХ ст. До сьогодення вже кільканадцять серйозних дисертаційних досліджень, присвячених проблематиці електоральної поведінки населення України та регіональних особливостей національного електорального простору, як у середовищі географів, так і в суміжних науках. Н. М. Хома запропонувала своє бачення питання в роботі «Виборча активність громадян в умовах трансформації політичної системи України» [15]. В. М. Миронюк у 2002 р. описував електоральну географію Західного регіону України [7]. І. І. Доцяк займався вивченням електоральної поведінки студентської молоді в умовах трансформації політичної системи України на прикладі Івано-Франківської та Львівської областей. К. В. Черкашин у 2005 р. досліджував

дану проблематику у своїй роботі «Електоральна поведінка населення незалежної України в регіональних зрізах» [17]. У 2008 р. вийшла робота О. О. Козуба «Електоральні преференції як індикатор ефективності економічної політики».

Закарпаття – це історичний регіон, розташований на межі Північної, Східної та Західної Європи. Таке геополітичне розташування є унікальним, оскільки край перебуває на перехресті не тільки економічних і торговельних шляхів, а й національно-культурних здобутків [1, с. 17]. Це наймолодша область України; як адміністративно-територіальна одиниця вона перебуває у складі України з 22 січня 1946 р.

Закарпатська область – відносно стабільна й одна з найменших в Україні. На парламентських виборах 2002 р. чисельність електорату становила 900027 виборців (у 1998 р. – 882512). У 2006 р. чисельність електорату зросла більше ніж на 36 тис. осіб і становила 936836 виборців. Таким чином, від Закарпаття до Верховної Ради України в 2002 р. за мажоритарними округами обиралися 6 депутатів. Якщо порівняти цей показник, наприклад, з Донецькою та Дніпропетровською областями, де до парламенту обиралися відповідно 22 і 16 народних депутатів, то стає зрозумілим, що питома вага Закарпаття у великій політиці є незначною. Боротьба партій за вплив у регіоні відбувається перш за все тому, що Закарпаття має досить зручне геополітичне положення. На нинішній день кордони з Польщею, Словаччиною, Румунією, Угорщиною вже стали кордонами з Європейським Союзом.

У складі електорату області найбільш помітними є такі дві соціальні групи як *міські* та *сільські жителі*. За результатами останнього перепису населення кількість міських жителів зменшилася на 9,5% і становила 466 тис. осіб (37%); натомість кількість сільських мешканців становила 792 тис. 300 осіб (63%). Результати аналізу засвідчують, що в результаті соціальних змін відбулося переміщення населення в сільську місцевість. При цьому в Берегівському, Іршавському та Хустському районах близько 90% населення проживає в сільській місцевості [13].

Крім того, значна кількість сільського населення проживає в горах. Згідно із Законом «Про статус гірських населених пунктів України», такий статус дістали 176 населених пунктів, в яких проживає 250 тис. осіб. Робити однозначний висновок про прямий вплив такого поділу на результати голосування важко, але певна залежність у даному випадку присутня. Ще К. Маркс писав, що місто експлуатує село економічно, а село місто – політично. На Закарпатті це особливо помітно. В той час як

виборчі штаби концентрують увагу на городянах, перемогу їм забезпечують селяни. Сільський виборець більш контрольований з боку влади, він є більш дисциплінованим, до окремих сіл важко діставатися спостерігачам. І хоча настрої населення в містах та селах принципово не відрізняються, в селах вони більш чітко редагуються адмінресурсом.

Характерною особливістю населення області є *багатонаціональність*. На її території проживають представники понад 70 національностей.

За даними всеукраїнського перепису населення 2001 р., 81% населення Закарпаття вважає українську мову своєю рідною. Майже в усіх сусідніх областях цей показник набагато вищий [13]. Деяку аналогію можемо провести з виборчими процесами. Виходячи з діяльності всіх партій, можемо поділити їх на «проукраїнські» та «проросійські». Підтримка проукраїнських сил завжди переважала в західних областях, а проросійських – у східних. Закарпаття, в порівнянні з іншими західними областями, не показувало високої підтримки проукраїнських партій.

Компактність проживання угорців і румун робить їх потужною політичною силою на виборах. Слід відмітити, що на президентських виборах 2004 р. румунська та угорська національні меншини активно підтримували кандидатуру В. Януковича. Саме тому одну з останніх передвиборчих поїздок перед переголосуванням другого туру виборів було здійснено ним саме в Берегово.

Інтереси угорської національної меншини презентовані в суспільно-політичному житті краю цілим рядом національно-культурних товариств, серед яких: Спілка угорських журналістів, Спілка угорських бібліотекарів, Спілка угорських підприємців, Товариство угорської культури Закарпаття, Товариство угорської інтелігенції та інші. Перші угорські національно-культурні товариства були створені в 1989 р. і тоді ж об'єдналися в обласне Товариство угорської культури Закарпаття (ТУКЗ), вплив якого тривалий час був домінуючим.

Румуни Закарпаття компактно проживають у 9 населених пунктах Тячівського району (Солотвино, Діброва, Глибокий Потік, Топчино, Подішор, Бескеу, Корбунешть, Малий Боуц, Великий Боуц) і в 4 – Рахівського району (Біла Церква, Середнє Водяне, Плауц, Добрик). У Закарпатській держтелерадіокомпанії працює редакція румунського радіомовлення: радіо – 8,5 год., телебачення – 3 год. на місяць. З 1989 р. в області діє впливове соціально-культурне товариство румун Закарпаття ім. Г. Кожбука. Серйозною проблемою румун Закарпаття є високий рівень безробіття [13].

Крім чинників міського та сільського населення, а також етнічного фактору, пов'язаного з багатонаціональністю Закарпаття, в регіоні існують ще й інші умови, що спричиняють своєрідну електоральну географію. До таких чинників відносимо активність участі виборців у перегонах.

Рівень активності виборців у Закарпатській області є досить низьким, на що, можливо, впливає те, що Закарпаття є регіоном компактного проживання етнічних меншин, котрі складають велику частину населення. Особливо це стосується угорців, які дуже незначною мірою інтегруються в політичне життя України. Можливою причиною низької активності виборців є також високий рівень трудової міграції. Найбільшу активність виборців цього регіону було зафіксовано на парламентських виборах 1998 р. – 68,88%, та 2002 р. – 69,50%. Між тим, на президентських виборах 1994 р. вона становила лише 65,99% у першому турі, а в другому знизилася до 65,10%. На президентських виборах 2004 р. явка також не була високою: в першому турі вона становила 66,92%, у другому – зросла до 67,51%, але під час переголосування знизилася до 65,71% [16].

Як правило, для більшості українських виборчих кампаній характерною є висока активність виборців у західних областях, за винятком Закарпатської області. Тут відзначається стабільно невисокий рівень у порівнянні як із сусідніми областями, так і з загальноукраїнським рівнем.

28 квітня 2012 р. стали відомі межі шістьох одномандатних округів по Закарпатській області [9]. Як виявилось, вони були сформовані таким чином, що досі ніхто достеменно не знає, яким принципом керувалися особи, коли «нарізали» і затверджували саме ці межі. Невдоволення з боку громадськості було викликане в першу чергу тим, що декотрі райони «пошматували» на дві, а то й три частини. До прикладу, згідно з розподілом, Мукачівський район у підсумку мав двох народних депутатів, тимчасом як Іршавський – трьох. Та найбільший подив і навіть обурення частини закарпатців викликав той факт, що угорська громада взагалі залишилася без виборчого округу. В результаті частина мешканців Берегівського району, де компактно проживають представники цієї національності, голосувала по 69-му округу із центром у Мукачеві, інша – по 70-му із центром у Виноградіві.

Перед парламентськими виборами 2007 р. було розроблено іншу схему виборчих округів. Різниця між двома поділами дуже помітна. Південно-західну територію області було явно

розчленовано, що може мати деяке відношення до угорськомовного населення, проживаючого саме в цьому регіоні.

Виборчі округи різних населених пунктів, районів та областей постійно змінюються при проведенні тих чи інших виборів. Для кожного населеного пункту вони є різними й не повторюються за структурою.

Оскільки ми говоримо про політичну боротьбу, слід зауважити, що деякі провідні політичні сили часто вмотивовані бажанням перемоги й готові здійснювати певні кроки, спрямовані на покращення їхніх результатів у політичних перегонах. Ми не намагаємося нікого обвинувачувати в будь-чому, але розподіл округів ставить під сумнів ідею, цілі та логіку такого розрізу.

В історії, і в наш час так само, часто зустрічалися такі випадки, коли певні політичні сили для підвищення своєї результативності використовують виборчі округи. Це явище стало відомим як ефект «*gerrymandering*». Даним терміном характеризують зміни меж виборчих округів з метою отримання політичної переваги. Засновник цього методу, Ельбрідж Джеррі, у XIX ст. був керівником американського штату Массачусетс, і для перемоги створив дуже дивну систему виборчих округів. Опонентам політика цей розподіл нагадував форму саламандри. Вони об'єднали слова «Джеррі» та «саламандра» і утворили вираз «*gerrymandering*» для опису подібних махінацій (див. рис. 1).

Насправді при формуванні виборчих округів політтехнологи можуть використовувати і комбінувати безліч варіантів їхнього розподілу, і кожен із цих варіантів буде сприятливим з точки зору одних партій на неприйнятним для інших. Застосування таких технологій ми бачимо на прикладі Закарпатської області. Наголошуємо, що не бажаємо звинувачувати кого-небудь, але розподіл округів свідчить про прояв деяких особистих інтересів.

Отже, здійснивши дослідження, можна виділити низку особливостей, які характерні для електорату Закарпаття.

По-перше, дослідивши історію проведення виборів та учасників перегонів, ми дійшли висновку про те, що політичні гравці з часів настання незалежності не відзначилися належною трансформацією, а показували монотонність та одноманітність. Тільки останніми роками стали помітними поява альтернативних політичних рухів (партії УДАР, «Україна – Вперед!» чи «Фронт змін») та їхня пропаганда по всій країні, в тому числі й на Закарпатті.

Рис. 1. Ефект «Gerrymandering»

[Джерело: <http://image.absoluteastronomy.com/images/topicimages/g/ge/gerrymandering.gif>]

По-друге, у складі електорату області найбільш помітні такі дві соціальні групи як міські та сільські жителі. Особливістю є кількість сільського та міського населення. Сільське переважає над міським, і цей показник зростає. В той час як виборчі штаби концентрують увагу на городянах, перемогу їм забезпечують селяни. Сільський виборець більш контрольований з боку влади, він є більш дисциплінованим, до окремих сіл важко діставатися спостерігачам. І хоча настрої населення в містах та селах принципово не відрізняються, в селах вони більш чітко редагуються адмінресурсом.

Іншою особливістю є багатонаціональність, і тут деяку аналогію можна провести з виборчими процесами. З огляду на діяльність усіх партій можемо поділити їх на «проукраїнські» та «проросійські». Підтримка проукраїнських сил завжди переважала в західних областях, а проросійських – у східних. Закарпаття, в порівнянні з іншими західними областями, не показувало високої підтримки проукраїнських партій.

По-третє, крім чинників міського та

сільського населення, а також етнічного фактору, пов'язаного з багатонаціональністю Закарпаття, в регіоні існують інші умови, що спричиняють своєрідну електоральну географію. До таких чинників відносимо активність участі виборців у перегонах. Рівень активності виборців у Закарпатській області є досить низьким, на що, можливо, впливає те, що Закарпаття є регіоном компактного проживання етнічних меншин, котрі складають велику частину населення. Особливо це стосується угорців, які дуже незначною мірою інтегруються в політичне життя України. Можливою причиною низької активності виборців є також високий рівень трудової міграції.

Охарактеризувавши новостворені територіальні виборчі округи Закарпаття, можемо зробити висновок про те, що подібний поділ може відображати власні інтереси та амбіції деяких політичних сил і свідчити про можливе використання адміністративного ресурсу на Закарпатті.

Подальші наукові дослідження плануємо здійснити в контексті аналізу електоральних систем країн Центральної Європи.

1. Вегеш М. Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура / М. Вегеш, Ч. Фединець. – Ужгород: Ліра, 2010. – 715 с.
2. Голюков А. П. Вступ до економічної і соціальної географії / А. П. Голюков, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К: Либідь, 1996. – 320 с.
3. Дегтярев А. А. Основы политической теории / А. А. Дегтярев. – М.: Высшая школа, 1998. – 239 с.
4. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики: автореферат дис... д-ра геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія» / Мирослав Степанович Дністрянський. – К.: Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2005. – 33 с.
5. Колосов В. А. Геополитика и политическая география / В. А. Колосов, Н. С. Мироненко. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 479 с.

6. Кутафіє О. Е. Основи держави і права / О. Е. Кутафіє. – М.: Юрист, 1999. – 120 с.
7. Миронюк В. М. Електоральна географія регіону (на матеріалах галицьких областей): Дис... канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія» / Василь Миколайович Миронюк. – Львів: Львівський нац. ун-т ім. І. Франка, 2002.
8. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії / М. Д. Пістун. – К.: Вища школа, 1996. – 231 с.
9. Постанова Центральної Виборчої Комісії України № 82 від 28.04.12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/acts/ShowCard?id=28122>.
10. Про всеукраїнський перепис населення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.2001.ukrcensus.gov.ua/>.
11. Про електоральну географію. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.jegyzet.hu/notes.aspx?download=1&id=218.
12. Романюк А. С. Виборчий процес-2006 в Україні: політико-правові аспекти та регіональні особливості / А. С. Романюк, Л. С. Сковилас. – Львів: ЦПД ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 202 с.
13. Ручка А. Динаміка ціннісних пріоритетів населення України: 1991-2000 / А. Ручка // Політичний портрет України: бюлетень Фонду «Демократичні ініціативи». – К.: Демократичні ініціативи, 2001.
14. Сіра С. В. Україна партійна. Політико-географічний вимір / С. В. Сіра. – К., 2004. – 117 с.
15. Хома Н. М. Виборча активність громадян в умовах трансформації політичної системи України (регіональний аспект) / Н. М. Хома. – Львів: Львівський держ. ун-т ім. І. Франка, 1998. – 16 с.
16. Центральна виборча комісія (дані голосування). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/>.
17. Черкашин К. В. Електоральна поведінка населення незалежної України в регіональних зрізах: Дис... канд. політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Кирило Валерійович Черкашин. – Сімферополь: Таврійський нац. ун-т ім. В. Вернадського, 2005.

РЕЗЮМЕ

ЭЛЕКТОРАЛЬНО-ГЕОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВЫБОРОВ В ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ (1989-2010 гг.)

Беликанич В. В. (Ужгород)

В статье рассматриваются основные особенности проведения политических выборов на территории Закарпатской области. В ходе исследования особое внимание было уделено общему электоральному поведению избирателей на Закарпатье.

Ключевые слова: Закарпатье, электорат, политическая география, выборы, меньшинства.

SUMMARY

ELECTORAL AND GEOGRAPHICAL ANALYSIS OF ELECTIONS IN THE TRANSCARPATHIAN REGION (1989-2010)

V. Belykanych (Uzhhorod)

This article describes the main features of political elections in the Transcarpathia region. In the study special attention was paid to the overall electoral behavior of voters in Transcarpathia.

Key words: Transcarpathia, electorate, political geography, elections, minorities.